

В. Г. Панченко,
к. і. н., докторант Маріупольського державного університету

НЕОМЕРКАНТИЛІСТСЬКА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН: РОЛЬ НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ В ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

V. Panchenko,
PhD, post-PHD at Mariupol State University

NEO-MERCANTILIST POLICY IN THE CONTEXT OF LIBERALIZATION OF GLOBAL RELATIONS:
THE ROLE OF NEO-PROTECTIONISM IN ITS IMPLEMENTATION

У статті на основі ретроспективного огляду засадничих позицій меркантилізму і порівняння його з сучасним неомеркантилізмом виявлено істотні відмінності між ними. Введено у термінологічний обіг поняття "неопротекціонізм" із заданим йому змістовним наповненням актуалізував перегляд сутнісних характеристик неомеркантилістської політики і відмови від її сприйняття як однозначно агресивної та хижацької за своєю природою. Встановлено, що неомеркантилістська політика не обмежується "класичними" інструментами протекціонізму, що приймають захисні форми, виступаючи реакцією на екзогенні подразники і містять маніпулятивну складову (вимоги до локалізації, маніпуляцію стандартами), а й передбачає застосування інструментів неопротекціонізму, які розширюють, а не обмежують потенціал глобальних ринків (у разі стимулювання інновацій та створення відповідних інституційних умов для господарювання без прив'язки до резидентності господарюючих суб'єктів).

The essential differences between mercantilism and neo-mercantilism are discovered in this article by a retrospective review of fundamental principles underlying mercantilism and its comparison with modern neo-mercantilism. The notion "neo-mercantilism", put in the terminological practice and meaningfully defined, necessitates revisions of the essential characteristics of neo-mercantilist policy and refusal from its vision as implicitly aggressive and predatory one. It is shown that neo-mercantilist policy cannot be confined to "classical" instruments of protectionism, taking protective forms as a reaction to exogenous irritants and having a manipulative component (requirements to localization or manipulations with standards), because it involves the instruments of neo-protectionism, extending, rather than constraining, the global markets capacities (in case of stimuli to innovation and creating the appropriate institutional environment for business operation without linking it to the residence of business entities).

Ключові слова: меркантилізм, неомеркантилізм, неомеркантилістська політика, неопротекціонізм, лібералізація.

Key words: mercantilism, neomercantilism, neomercantilist politics, neoprotectionism, liberalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Міжнародні економічні відносини як система різноманітних господарських (науково-технічних, виробничих, комерційних, валютно-фінансових, кредитно-грошових) зв'язків між національними економіками різних країн, регіональними об'єднаннями, яка заснована на міжнародному поділі праці [1, с. 4], формує запит на встановлення рівноваги національних та глобальних інтересів. Якщо перші детермінуються комплексом економічних цілей і заходів держави та уряду, які забезпечують вирішення стратегічних і тактичних завдань розвитку економічної системи, то другі — описуються здат-

ністю глобальної системи міжкраїнової взаємодії створювати правила гри, які формуватимуть її інституційне поле та сприятимуть елімінуванню ринкових імперфекцій та зменшуватимуть ринкові викривлення, що призводитиме до зменшення накопичених глобальних дисбалансів, які підвищують конфліктність та ускладнюють прогностичність міжнародних економічних зв'язків.

Новий міжнародний поділ праці як наслідок деформації порівняльних та абсолютних переваг країн під впливом процесу глобалізації і, зокрема, інтернаціоналізації соціально-економічних процесів й транснаціоналізації світового господарства, сприяє переосмисленню потенціалу технологічної, інноваційної, інформаційної та цифрової політики у підвищенні конкурентоспро-

Таблиця 1. Порівняння ідейних засад меркантилізму та неомеркантилізму

Змістове наповнення поняття	
«меркантилізм»	«неомеркантилізм»
<p>Термін «меркантилізм» означає політичну думку, що панувала в Європі в період між кінцем феодального періоду і початком Промислової революції. Різноманітні прояви меркантилізму в Європі врешті-решт переслідували схожі цілі за допомогою схожих інструментів. Меркантилісти намагалися встановити свою владу за рахунок інших. Це проявлялося у накопиченні більшої кількості дорогоцінних металів, ніж у інших. Таким чином, меркантилізм являв собою антитезу ліберальним поглядам на економічні відносини. Ще однією характеристикою є тісний союз між державою та бізнесом. Меркантилістична політика полягала у створенні торговельних монополій та військової окупації зарубіжних ринків, як правило, під приводом «колонізації» (з метою позбавлення можливостей інших європейських конкурентів торгувати з цим регіоном/країною)</p>	<p>Неомеркантилізм – не є відродженням меркантилізму, а походить від нього. Е.К. Хант [4] стверджував, що політичні та економічні системи, як правило, повторюються. Хоча прибічники явного меркантилізму більше не домінують в політичному дискурсі, велика кількість меркантилістичних ідей присутня в політичних дебатах. Зважаючи на їхню схожість, і було введено в термінологічний обіг поняття «неомеркантилізму». Неомеркантилістична думка переслідує схожу ціль, що і меркантилісти: забезпечення національного процвітання завдяки управлінню торгівлею. Різниця між двома підходами полягає в тому, що меркантилізм впроваджувався сильною рукою монарха, а неомеркантилізм почав проявлятися у період зростання трендів протекціонізму. Крім того, країни більше не сприймають багатство як накопичення золота, а скоріше як <i>довгостроковий позитивний торговельний баланс, а також домінування на світовому ринку національних компаній</i>. Неомеркантилізм проявився після Другої світової війни. На сьогоднішній день, ідеї неомеркантилізму впроваджуються не лише в країнах, що розвиваються, але і в розвинених, набуваючи специфічних національно-детермінованих проявів</p>
Критика	
меркантилізму	неомеркантилізму
<p>З розвитком економіки та економічної думки все частіше проявлялася критика меркантилізму. Одним із яскравих критиків теорії виступав Адам Сміт, який описував свої роздуми у фундаментальній праці «Багатство націй». Цілий розділ роботи був присвячений доведенню логічної хиби, яка присутня у теорії меркантилізму. Найбільше його турбувало співвідношення понять «гроші» і «багатство». А. Сміт стверджував, що багатство країни не вимірюється тільки кількістю золота, срібла, а охоплює також землю, будівлі, товари, тощо. Саме в цьому полягає логічна хиба меркантилізму</p>	<p>Основна суть полягає в тому, що неможливо чітко визначити національну приналежність компанії. Великі компанії у більшості випадків розвивають політичні кордони. Саме такі компанії створюють та акумулюють багатство, проте вони не знаходяться в ізоляції, а залучені до мережі капітальних відносин, яка поширюється на безліч країн. В такому випадку, при аналізі неомеркантилізму треба звертати особливу увагу на вільний рух капіталу між країнами. Ліквідність капіталу «підриває» основну ідею неомеркантилізму – ідею національного багатства. Ідея неподільності бізнесу пов'язана із тенденціями глобалізації. Остання змінює підходи до виробництва і діяльності компанії. Справедливою буде така теза: компанії все рідше концентруються на виробництві певного товару і його експорті і все частіше залучені до складних, багатонаціональних виробничих мереж. Саме і в цьому полягає основна логічна хиба неомеркантилізму</p>

Джерело: укладено автором.

можності національних економік, а отже, усвідомленню неопротекціоністських потенцій останніх у регулюванні міжнародних економічних відносин з метою елімінування сировинної, ресурсної, енергетичної, інноваційної, інформаційної та цифрової залежностей (факторо-забезпечувальний неопротекціонізм); продукування нових ринків раніше не існуючих товарів (цифровий, інформаційно-інноваційний неопротекціонізм); створенні інфраструктурного підґрунтя для реалізації експансіоністської торговельної політики (інфраструктурний неопротекціонізм) та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед теоретиків неомеркантилізму слід виокремити дослідників англосаксонської школи Г. Шека, Дж. Вігінса [2], а також Б. Хеттне [3]. Ключові положення і тези неомеркантилізму зводяться до сильної ролі держави в рамках національної економічної системи, допущенню (в окремих ситуаціях — заохочення) її втручання в господарські процеси, зокрема в зовнішньому секторі: стимулювання експорту, часткове імпортозаміщення, регулювання транскордонного руху капіталу шляхом реалізації уповноваженими органами послідовних валютно-політичних заходів. Один з їхніх головних макроекономічних цільових орієнтирів — збільшення золотовалютних резервів, що дозволяє уряду проводити при інших рівних умовах більш ефективну кредитно-грошову і податково-бюджетну політику. В такому контексті не слід, однак, отожднювати неомеркантилізм з протекціонізмом: останній може (але не повинен) бути одним із проявів першого. Елементи неомеркантилізму, в свою чергу, іноді включаються в доктрини дирижизму або державного капіталізму, не виступаючи при цьому їх всеосяжним втіленням. Концепція "неомеркантилізму" (як і її "історичний прабатько" — меркантилізм) не є когерентною системою взаємопов'язаних економічних принципів, подібних кейнсіанству, марксизму, неолібералізму та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У сучасній економічній літературі дедалі активніше реанімують поняття "неомеркантилізм" при спробі описати ідеологію економічної політики держав, що впроваджують тарифні чи нетарифні торговельні бар'єри. Втім, введено нами у термінологічний обіг поняття "неопротекціонізм" із заданим йому змістовим наповненням актуалізує перегляд сутнісних характеристик неомеркантилістської політики і відмови від її сприйняття як однозначно агресивної та хижацької за своєю природою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При цьому справедливо зазначити, що мета поширення економічного впливу є центральною у політиці, що в літературі іменується "неомеркантилістською". Ретроспективний огляд засадничих позицій меркантилізму і порівняння його з сучасним неомеркантилізмом дозволяє стверджувати про істотні відмінності між ними (див. табл. 1). Хоча меркантилісти і розглядали міжнародний поділ праці як джерело процвітання, об'єктом їхнього занепокоєння була в основному національна могутність, а отже, вони приділяли менше уваги проблемі національного добробуту. Спроба меркантилістів відшукати джерела процвітання в ізольованій національній економіці, а не в тісно інтегрованій світовій системі, була реакцією на приділення надмірної уваги короткостроковому вирішенню проблем, ігноруючи довгострокові ефекти впровадження короткострокових регулюючих заходів.

Сьогоднішнім неомеркантилістам також бракує далекоглядності, адже, ґрунтуючись саме на короткостроковій перспективі, вони зазвичай обирають політику забезпечення повної зайнятості з обмеженою участю в міжнародній торгівлі замість більш вільної міжнародної торгівлі, що супроводжується певним рівнем національного безробіття. При цьому вони роблять прогностичні оцінки вживаних ними заходів, виходячи з історичного досвіду минулого

Таблиця Порівняння агресивної і поміркованої неомеркантилістичної політик (НМП)

Ознака класифікації	Агресивна неомеркантилістська політика	Поміркована неомеркантилістська політика
Тип експансії	Політична Економічна Військова	Економічна Цифрова
Тип економічної політики	Політика економічного націоналізму	Політика економічного патріотизму
Рівні продукування	Наднаціональний (шляхом використання потенціалу міжнародних організацій) Регіональний Національний	Національний Регіональний
Відмінність від політики меркантилізму	Використання потенціалу вільної торгівлі	
Ідейні основи реалізації	Покращення торговельного балансу	
	Завоювання ринкових ніш Диверсифікація структури економіки	Утримання ринкових ніш Вирішення задач соціального розвитку
Ідейні основи неопротекціонізму як інструменту реалізації НМП	Викривлення ринків на свою користь	Відповідь на існуючі ринкові викривлення
Інструмент реалізації	Політика агресивного неопротекціонізму; політика наступального неопротекціонізму	Політика поміркованого неопротекціонізму; політика оборонного неопротекціонізму
Механізм реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - Використання слабких позицій конкурентів. - Підтримка за ознакою резидентності та/або за суб'єктивними переконаннями внаслідок лобістської пропаганди. - Балканізація ринку. - Транснаціоналізація ринку. - Регулювання ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення продуктивності праці. - Підтримка за ознакою спроможності галузі до інноваційної діяльності (шляхом підвищення продуктивності праці, ефективності виробництва). - Інтернаціоналізація ринків. - Транснаціоналізація виробництва. - Лібералізація ринку
Актори реалізації	Екстрактивні інституції та інститути	Інклюзивні інститути та інституції
Наслідки реалізації	Продукування антиконкурентних деформацій ринку	Помірне продукування антиконкурентних деформацій ринку при сповідуванні принципів конкуренції
За ступенем поєднання державних і бізнес інтересів	Низький	Високий
За ступенем впливу на треті країни	Відбувається перерозподіл потоків капіталів на користь країн-реалізаторів такої політики та її партнерів; здійснюється вплив на географію транснаціоналізації, відбувається перерозподіл частки глобальних ринків товарів, що підпадають під протекціоністський захист	Відбувається перерозподіл потоків капіталів на користь країн-реалізаторів такої політики та її партнерів; здійснюється вплив на географію транснаціоналізації; відбувається перерозподіл частки глобальних ринків товарів, що підпадають під протекціоністський захист
Готовність до поступок в торговельних перемовинах	Відсутність спроб досягти глобальної координації зусиль в питаннях торговельної політики.	Спроба глобальної координації торговельної політики. Негативний вплив нівелюється шляхом укладання двосторонніх та багатосторонніх домовленостей
Побічні наслідки реалізації	Утворення державних монополій	Утворення компаній світового рівня
	Зростання рентних доходів (у разі реалізації НП в ресурсних галузях, що загострюють проблему «ресурсного прокляття» в країні), а відтак в окремих випадках, відсутність стимулів до диверсифікації секторів економіки	Диверсифікація секторів економіки; диверсифікація ринків збуту товарів.
	Загострення ринкових імперфекцій	Нівелювання впливу ринкових імперфекцій

Примітка: Коли країна обирає політику неомеркантилізм як засіб забезпечення зростання, вона шкодить не лише країнам, на фірми яких очевидно націлена ця політика (або через примусове розміщення, або через місцеві інновації), а й третім країнам, які отримали б іноземні інвестиції в разі, якщо б така політика не проводилася.

Джерело: укладено автором.

століття. Зокрема, вони трактують відчайдушні спроби тридцятих років побороти безробіття шляхом стимулювання експорту і обмеження обсягів імпорту як нормальну політику країн щодо міжнародної торгівлі. Але політика "знищ свого сусіда", яка проводилася у період Великої депресії, сама по собі була наслідком економічного націоналізму 20-их років ХХ ст. та невдалої спроби об'єднати зусилля світової спільноти для боротьби з наслідками Великої депресії 30-их років ХХ ст. Головними наслідками націоналістичних методів боротьби з економічною кризою було збільшення кількості перешкод для міжнародної торгівлі, подальша дезінтеграція світової економіки та досить невизначені перспективи для економічного розвитку кожної країни.

В ідеях неомеркантилістів простежується нова тенденція, яка полягає в об'єднанні ідей національного процвітання, національної повної зайнятості та мінімізації важливості зовнішньої торгівлі. Набагато більше значення надається тепер питанням національного планування, аніж міжнародному поділу праці як основі національного добробуту. Таким чином, неомеркантилістські інтенції урядів поступово втрачають первинність експансійної за природою мотивації і породжуються вимушеністю пошуків шляхів боротьби з ринковими імперфекціями та асиметриями глобального розвитку. Окреслене пояснює часті відсилення в сучасній фаховій економічній літературі та публіцистичних статтях до реанімації поняття "економічного націоналізму" з тим, аби підкреслити ідейні за-

сади політики економічного розвитку — захист і експансію.

Ступінь так званої економічної моральності, що визначається через механізми досягнення компромісів в економічних інтересах та способам їхньої реалізації між учасниками системи міжнародних економічних відносин, було визнано Р. Райхом та Б. Коеном [5; 6] як детермінуючу ознаку класифікації економічного націоналізму на два типи — зляканий та доброякісний. Якщо адаптувати цей підхід, то аналіз сучасних підходів іноземних і вітчизняних авторів дозволяє стверджувати, що за ознаку відповідності агресивному чи поміркованому типу неомеркантилістичної політики обирають:

1) ступінь відповідності ідейним засадам конкурентної політики (де індикатором відповідності до того чи іншого типу виступає наявність антиконкурентних деформацій ринку);

2) ступінь підвищення продуктивності праці внаслідок реалізованих протекціоністських заходів.

Якщо за ознаку класифікації брати економічний інтерес, тоді агресивна неомеркантилістична політика детермінуватиметься наступальними економічними інтересами, забезпечення яких передбачає таке поєднання класичних і прихованих форм протекціонізму, яке підпадає під визначення наступального неопротекціонізму експансійної природи. В свою чергу, поміркована неомеркантилістична політика детермінуватиметься поєднанням оборонних і наступальних економічних інтересів, реалізація яких здійснюватиметься шляхом комбінування можливостей застосування прихованих протекціоністських і неопротекціоністських бар'єрів як основи оборонного неопротекціонізму.

Політика агресивного неопротекціонізму визначається нами як комплекс заходів економічної та регуляторної політик держави, що має за мету заохочення створення/розвитку обраних галузей/підприємств економіки, що передбачає використання захисних бар'єрів та інших механізмів підтримки (адміністративної, фінансової, нетарифного захисту) і має своїм наслідком перерозподіл ринкової частки на користь країни-адаптанта такої політики шляхом "балканізації" ринків та продуктування антиконкурентних ринкових деформацій. Країни-реалізатори агресивного неопротекціонізму не зацікавлені в координації міжнародної економічної політики на глобальному інституційному рівні, а отже політика, ними імplementована, набуває ознак політики "розори свого сусіда".

На відміну від політики агресивного неопротекціонізму, політика поміркованого неопротекціонізму виступає комплексом заходів макроекономічної та регуляторної політик держави, що формально не порушують укладених на глобальному інституційному рівні домовленостей і має на меті утримання зайнятій позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках шляхом підвищення конкурентоспроможності галузей економіки, обраних за точки росту (наприклад, інноваційних) або тих, що виступають стратегічними галузями (наприклад, галузь сільського господарства в ЄС), та/або реалізацію соціально-економічного розвитку в країні.

В. Реза [7], аналізуючи досвід Європейського Союзу, зазначав, що економічні інтереси ЄС при проведенні торговельних переговорів полягають, серед іншого, у встановленні балансу між наступальними та оборонними ("offensive versus defensive interests") інтересами з метою максимізації потенційної вигоди від торговельної політики, що реалізується. "Наступальні інтереси" стосуються тих сфер, де європейські компанії активно шукають шляхів виходу на ринки певних країн (з метою забезпечення торговельного профіциту в майбутньому). Ці інтереси стосуються експорту певних видів сільськогосподарських продуктів, більшості промислових товарів та більшості послуг. В цьому ж напрямі ЄС активно просуває регуляторну програму, спрямовану на скасування дискримінаційних національних режимів, що

стосується інвестицій, державних закупівель та прав інтелектуальної власності, а також гармонізацію регуляторних механізмів заради зменшення недискримінаційного ставлення до європейських компаній.

Відтак наступальні економічні інтереси продукують дві різноспрямовані тенденції:

1) вжиття протекціоністських заходів задля забезпечення конкурентоспроможності продукції власного виробництва (наприклад, шляхом субсидування підприємств та впровадження системи компенсаційних заходів) і її подальшого просування на ринки країн-торговельних партнерів (наприклад, шляхом укладання регіональних торговельних угод);

2) боротьбу з протекціоністськими проявами у країнах-партнерах шляхом впровадження нетарифних торговельних бар'єрів у відповідь (вимоги до стандартів заходів, санітарного і фіто-санітарного контролю і т.д.) та/або ініціювання на наднаціональному рівні пошуку шляхів відвертання протекціоністської загрози.

"Оборонні інтереси" охоплюють ті галузі, де ЄС намагається захистити власного виробника від конкурентів із третіх країн. Найяскравіше це проявляється у захисті сільського господарства або у сферах, у яких економічна діяльність функціонує на не прибутковій основі (державні послуги, освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, тощо.) Присвоєння кваліфікації "оборонного" або ж "захисного" інтересу відбувається на основі дебатів між представниками Єврокомісії, бізнесу та суспільних організацій, що свідчить про високу маніпулятивну складову при визначенні економічних інтересів як таких (через високий ризик лобювання), що призводить до заострення проблеми антиконкурентних ринкових спотворень.

Враховуючи, що наслідком використання захисного неопротекціонізму є здійснення руйнівного впливу на треті країни (через зміну потенційно сприятливої для третіх країн географії потоків капіталу, інвестицій і технологічних потужностей ТНК), чітка межа між захисним і наступальним неопротекціонізмом так само не може бути встановлена. В тій мірі, в якій меркантилізм в інших країнах змінює бізнес-практики національних підприємств унаслідок їх (підприємств) скорочення або недостатнього зростання, він струмує економічне зростання, принаймні у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Зростатиме безробіття, що позначиться не лише на самосприйнятті робітників, а й урядів. Фірми, що є об'єктами такої політики, опиняються під ударом, оскільки зростають окремі статті їхніх витрат; наприклад, якщо економічно доцільним є розміщення виробництва у країні призначення продукції, фірми і так це зроблять. Отже, згідно з логікою примусове розміщення виробництва на місцях (у приймаючій країні) підвищує витрати фірм, означаючи зниження прибутків та зменшення інвестицій в країнах їх походження. Або, в тій мірі, в якій місцеві інновації обмежують доступ до ринку, вони обмежують зростання фірм внаслідок обмеженої кількості робочих місць і зменшення прибутків.

Неомеркантилістська політика також має неперервний вплив, тобто її ефекти постійно діють протягом довгих періодів часу. У виданні "Інноваційна економіка: гонка за глобальною перевагою", опублікованому Інноваційною фундацією та інноваційних технологій, сказано: "Якщо такі викривлення є великими і досить стабільними, вони матимуть довгострокові ефекти для економіки, викривляючи інвестиційні моделі і відтак створюючи бульбашки (в тому числі у США, де виникає бульбашка, частково обумовлена зниженням попиту на "реальний" комерційний інвестиційний капітал) і скорочуючи сукупні інвестиції, що веде до ефекту падіння за типом "доміно", а не до пожвавлення" [8].

Наприклад, широке використання Китаєм локалізаційних бар'єрів торгівлі викривило структуру глобальної торгівлі та інвестицій і завдало значного удару іншим країнам, що розвиваються, як-от: Бразилія та Індія, які

інакше могли б отримати деякі інвестиції та здобути певний сегмент глобального ринку. Це означало не лише уповільнення економічного зростання в цих третіх країнах. Загрозливим наслідком є те, що це спонукало ці країни у відповідь активізувати неомеркантилістські заходи у відповідь для стимулювання інноваційної діяльності в національних кордонах. Логіка міркувань у такому випадку описується формулою: "якщо не можеш їх здолати, тож будь разом із ними". Звідси слідує, що глобальна система торгівлі розвалюється і переходить до стану боротьби усіх з усіма, де кожна країна прагне повернутися до ідейних засад меркантилізму, внаслідок чого конкуренція придушується, а глобальна економіка колапсує.

Сьогодні все більше країн вважають для себе пріоритетом товарний експорт, розглядаючи його як вірний шлях до економічного зростання і дуже часто ігноруючи можливість стимулювати зростання шляхом підвищення продуктивності в усіх галузях економіки, включаючи некомерційні галузі, у тому числі через більш активне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У багатьох випадках така пріоритетність комерційних галузей порівняно з продуктивністю національної економіки спонукала країни до реалізації протекціоністської політики, за допомогою якої вони намагаються розширювати експорт і обмежувати імпорт, вбачаючи в цьому головну стратегію економічного зростання.

Неомеркантилістська політика, до якої вдаються країни, включає — поряд із багатьма іншими протекціоністськими діями і заходами, що викривляють торгівлю — примусове розміщення виробництва як умов доступу до ринку, експортні субсидії, крадіжки інтелектуальної власності, маніпулювання з валютою, надання пільг національним компаніям порівняно з іноземними. Така політика дедалі більше використовується багатьма країнами, які усіма засобами намагаються прискорити економічне зростання на тлі великої рецесії, надихаючись економічним успіхом Китаю (який, у свою чергу, є лідером у використанні політики інноваційного меркантилізму). Фахівці Інноваційної фундації та інноваційних технологій ITIF (Information Technology and Innovation Foundation) спростовують оптимістичні оцінки Світового банку щодо зниження кількості запроваджених торговельних бар'єрів, відкидаючи таке твердження на тій підставі, що неомеркантилізм залишається значною проблемою не тільки для економіки США, а й для всієї глобальної економіки і системи торгівлі.

Неомеркантилізм намагається збільшувати національне багатство через сприяння "національним" фірмам, розглядаючи їх як суб'єктів, які створюють та накопичують багатство. Втім, фірми не існують ізольовано; майже всі фірми вбудовані в динамічну мережу відносин капіталу. Багато суб'єктів, що є зовнішніми до фірм, такі як позичальники або власники боргу чи активів, претендують на певну частку створюваного фірмами багатства [9]. Ці відносини з приводу капіталу чітко не видимі в межах кордонів тієї чи іншої країни. Подальша інтеграція фінансових систем супроводжується збільшенням транскордонних потоків капіталу, зміцненням зв'язків між фінансовими ринками і збільшенням присутності іноземних фінансових фірм у всьому світі. Багато стандартних агрегованих показників фінансової глобалізації, таких як валові потоки капіталу, обсяги іноземних активів і зобов'язань та ступінь спільного руху повернення активів, вказують на поширення міжнародної фінансової інтеграції до безпрецедентного рівня.

У зв'язку з цим К. Санчіріко [10] ставить дуже дочречне питання про те, якою мірою, наприклад, американськими компаніями володіють неамериканські інвестори. Врешті-решт, він не може відповісти на це питання, частково тому, що ринок капіталів є надзвичайно ліквідним, і частково тому, що іноземні інвестиції в аме-

риканські фірми вкладаються через посередників або інвестиційних агентів, які самі розташовані у США. Однак після вичерпного огляду наявної інформації К. Санчіріко припускає, що поширені теорії про неамериканські інвестиції можуть недооцінювати обсяг іноземних інвестицій у США і що такі обсяги іноземних інвестицій можуть бути значними. Вартість взаємозв'язків капіталу за кордоном є вражаючою: так, за оцінками Бюро економічного аналізу [11], станом на третій квартал 2014 р. американськими суб'єктами було інвестовано за кордоном більш ніж 24 трлн дол. США.

Корпоративні інверсії показують складність розмежування між "американськими" та "іноземними" фірмами з точки зору прибуткових взаємозв'язків капіталу. Корпоративна інверсія має місце, коли корпорація, що діє згідно із законами США, для зниження суми реально сплачуваних податків або зливається з фірмою, що діє поза межами США, або стає філіалом такої фірми, а потім формально переміщує свою штаб-квартиру за межі США. Корпоративна інверсія ніяк не впливає на роботу фірми, не позначається на здатності корпорації продавати акції на американських біржах або формувати інші форми капіталу всередині США. З економічної точки зору єдина зміна полягає в тому, що акціонерний суб'єкт відкритого типу раптом стає "іноземним". Компанія "Burger King", наприклад, вдалася до інверсії у 2014 р. і перемістила свою офіційну штаб-квартиру до Канади, внаслідок чого вона стала іноземною корпорацією. Однак жоден із ресторанів "Burger King" не перемістився за кордон внаслідок інверсії; в США і зараз працюють понад 70 тисяч ресторанів "Burger King". Крім того, сприятлива структура капіталу "Burger King" не зазнала жодних значущих змін. Багатство Канади та США не зазнає жодних значущих змін від того, "американським" чи "канадським" є "Burger King".

"Американськість" чи "канадськість" "Burger King" не має значення для багатства Канади або США. Те, що неомеркантилісти вважатимуть втратою, насправді майже не впливає на багатство США або Канади. Ліквідність капіталу підриває емпіричну надійність таких національних концепцій як неомеркантилізм, а також точність неомеркантилістського аналізу. Неомеркантилізм — як і меркантилізм — постулює конкуренцію з нульовим вирашем: деякі фірми "виграють" та їх інвестори збагачуються, деякі фірми не виграють, та їх інвестори не збагачуються. Неомеркантилізм має на меті збагачення національних суб'єктів через їх "виграш" на глобальному ринку. Однак коли виграє американська фірма, не цілком зрозуміло, чи збагачуються від цього саме національні суб'єкти. Більше того, навіть якщо гіпотеза про "нульовий підсумок" є правильною, коли американська фірма виграє у конкуренції з неамериканською фірмою, цілком імовірно, що багато американських суб'єктів втратять можливість для збагачення. Неомеркантилістський аналіз просто не відображає реальність глобальної ліквідності капіталу.

Кордони будь-якого конкретного підприємницького суб'єкта не обов'язково збігаються з кордонами країни, і у бізнес-стосунках ці кордони ледве мають значення. Глобалізація приводить до збільшення кількості транснаціональних взаємодій. С. Кобрін вказує на головну ваду правознавчого аналізу транснаціонального бізнесу — він не дозволяє зрозуміти реалії транснаціонального бізнесу: в той час як закон розглядає транснаціональну фірму як "об'єднання корпорацій, створених за законами різних держав", в реальній перспективі "головним є контроль, здійснюваний центром над підприємством у цілому" [12]. С. Кобрін та інші багато пишуть про здатність бізнесу організовувати та формувати відносини у реально існуючому світі, а не в світі, окресленому законом: кордони в ньому "долаються", стаючи трансцендентними, але не перетинаються, відтак встановлені взаємозв'язки стають дедалі більш "надтериторіальними" у міру того, як відстані, кордони та геогра-

фічний простір як такі втрачають економічне та політичне значення. Ринки вже не потребують їх визначення в термінах географічної близькості, а іноді місце проведення операції та місцезнаходження організації визначити неможливо [13]. Зауваження Г. Геррефі про те, як глобалізація впливає на виробництво, різко відрізняється від неомеркантилістського мислення: "Фірми лише вироблятимуть продукцію та експортуватимуть її; вони дедалі більше залучаються до дуже комплексних транскордонних угод, які включають широкий спектр партнерів, споживачів та постачальників" [14]. При обговоренні законів важливо зрозуміти, що вчені з економіки підприємницької діяльності не зазіхають на концепції правового суверенітету. Суверенна нація залишається суверенною нацією, яка має владу над всім, що є всередині її кордонів. Просто в реальній бізнес-практиці "державні кордони все менше і менше визначають кордони корпоративного мислення та практики". Зручною ілюстрацією цього є автомобільна промисловість. Компанія "Ford Motor" багатьма вважається квінтесенцією "американської" фірми, в той час як "Toyota Motor Corporation" відіграє подібну роль у Японії [15]. Звичайні акції "Форда" торгуються на Нью-Йоркській фондовій біржі, а також на біржах Бельгії та Франції. Дослідження, проведене К. Санчіріко, показує, що визначити національність власників акцій компанії "Форд" буде складно, але акціями напевно володіють особи та установи поза США. Штаб-квартира "Форда" розташована у місті Діборн (штат Мічиган), але вона забезпечує роботу виробничих заводів, потужностей зі збирання автомобілів, центрів продажу запчастин та інженерних центрів у всьому світі. Крім тих операцій, які знаходяться в одноосібному володінні та під одноосібним контролем "Форда", ця компанія бере участь у спільних підприємствах у декількох країнах. Компоненти, з яких збирається автомобіль "Форд", надходять із багатьох різних країн. Що стосується володіння акціями "Форда", дуже важко точно оцінити джерела надходження автомобільних компонентів.

Після дворічного дослідження з метою визначення джерел компонентів група зі споживчої інформації зробила висновок, що у сьогоdnішній глобальній економіці немає простих способів визначити, що таке американській автомобіль [16]. Однак вони підрахували, що приблизно 40% компонентів, використовуваних у виробництві деяких машин "Форд", надходять з-за кордонів США.

Японія є набагато більш орієнтованою на неомеркантилізм, ніж США. Однак реалії компанії "Toyota Motor Corporation", лише незначною мірою відрізняються від реалій "Форда". Як і "Форд", "Тойота" є акціонерною корпорацією відкритого типу, акції якої торгуються не тільки на Токійській, а й на Лондонській та Нью-Йоркській біржах. На самій "Тойоті" допускають, що майже третина акцій "Тойоти" належить особам або структурам поза Японією, хоча ця оцінка є такою ж непевною, як і для "Форда". Штаб-квартира "Тойоти" знаходиться в місті Тойота, а її філіали та офіси — у всьому світі [17]. "Тойота" збирає сотні автомобілів у США через філіали, які знаходяться в її повній власності. Хоча компоненти для збирання автомобілів надходять з багатьох місць, багато їх надходить зі США; за оцінкою групи зі споживчої інформації, автомобіль марки "Camry" компанії "Тойота" має найбільше компонентів, що походять зі США, більше, ніж, наприклад, будь-який автомобіль, вироблений "Фордом". "Форд" і "Тойота" ведуть ретельні фінансові записи, аби мати можливість розкривати інформацію, потрібну акціонерам, та виконувати зобов'язання стосовно звітів про податки. Однак їхні фінансові записи ведуться для виконання саме цих зобов'язань, а не з метою їх оцінювання за неомеркантилістськими критеріями, адже таких критеріїв не існує.

Реалії, в яких працюють "Форд" і "Тойота", піднімають декілька цікавих питань стосовно визначення бізнес-структур і бізнес-операцій з конкретними краї-

нами. Якщо, наприклад, автомобіль "Тойоти" зібрано і продано в США, на яку країну слід відносити цю операцію? Товар як такий не покидав США, але багато фізичних частин, з яких складається автомобіль, а також значний обсяг інтелектуальної власності та технологій, застосованих при його виробництві, надійшли до США з інших місць. Прибуток від його продажу збільшить активи компанії, яка розташована в США, але ця компанія та її прибутки є об'єктом контролю з боку структури, розташованої за межами США.

У такий самий спосіб збільшує свої прибутки з джерел в усьому світі і "Ford Motor Company". Значна частина цих грошей ніколи не увійде до США, ані фізично, ані на рахунках. Хай де у світі знаходяться ці гроші, вони підпадають під прямий чи опосередкований контроль корпорації зі штаб-квартирою в США. Однак ця корпорація має фідучіарні зобов'язання перед тисячами інших суб'єктів, розташованих у різних країнах, причому кількість цих країн постійно змінюється, і багато таких зобов'язань безпосередньо стосуються контролю і розподілу прибутків. Майже неможливо конкретно сказати, яка країна збагатіла від продажу автомобіля. Згідно з баченням поборників неомеркантилізму, національні фірми захищають економічну справу країни, а їхні успіхи безпосередньо впливають на добробут країни. Таке бачення не узгоджується з феноменом транснаціоналізації.

ВИСНОВКИ

Можна припустити, що якщо всі країни почнуть активно реанімувати ідеї неомеркантилізму, не існуватиме жодного дієвого багатостороннього механізму регулювання конкуренції, держави будуть становити загрозу безпеці одна одній, використовуючи на власну користь преференційні торговельні блоки, маніпулювання валютами, дискримінація іноземних компаній, субсидування національних компаній та блокуючи джерела сировинних ресурсів. Дезінтеграційні тенденції світової економіки 30-их років ХХ ст. були використані неомеркантилістами для виправдання необхідності імплементації ще більш націоналістичної політики. У дезорганізованій світовій економіці все це виглядало так, ніби кожна країна має свій власний діловий цикл, а політика кожної країни має спрямовуватися на згладжування негативних періодів цього власного циклу. Політика національного планування мала на меті зменшити існуючі взаємозв'язки між економікою окремої країни та загальносвітовими тенденціями. У результаті, здобуло широке визнання положення про те, що діловий цикл є ендогенно детермінованим, тому країна може досягти процвітання лише будучи ізольованою від дисбалансів, які виникають в інших країнах. Таким чином, процвітання розглядалось як досягнення національної політики, тоді як економічний спад — імпортованою загрозою. Враховуючи той факт, що економічна теорія досить детально роз'яснює природній зв'язок між висхідними та низхідними фазами ділового циклу, таке трактування процвітання як явища, що ніяк не пов'язане з економічним спадом, вражає своєю методологічною слабкістю. Проте це трактування значно вплинуло на курс економічної політики та теоретичної дискусії.

Відродження ідеї меркантилізму у вигляді неомеркантилізму базувалося на альтернативній оцінці багатства та економічної сили. Водночас неомеркантилістська політика не позбавлена нової змістовної хиби і її втілювачі немов свідомо оминають дискусії навколо неї. Мова йде про складність встановлення резидентності тих чи інших компаній, підтримка яких ініціюється в рамках реалізації політики підтримки "національних лідерів". Великі компанії, які генерують та утримують значну частину багатства країни, не завжди можна віднести до приналежності тієї чи іншої країни через їхнє багатонаціональне походження. Таким чином, поняття "національного багатства" стає все більш розмитим, а отже, інструменти його продукування — дивер-

сифікованішими і такими, що передбачають не лише стимулювання чи контроль руху товарів, але і капіталів, і технологій, й інновацій. Більше того, країни, яких найбільше звинувачують у реалізації неомеркантилістської політики (зокрема, Китай, Індію) найгучніше на міжнародних самітах висловлюються за відстоювання вільної торгівлі як джерела потенційних прибутків.

Неомеркантилістська політика не обмежується "класичними" інструментами протекціонізму, що приймають захисні форми, виступаючи реакцією на екзогенні подразники і містять маніпулятивну складову (вимоги до локалізації, маніпуляцію стандартами), а й передбачає застосування інструментів неопротекціонізму, які розширюють, а не обмежують потенціал глобальних ринків (в разі стимулювання інновацій та створення відповідних інституційних умов для господарювання без прив'язки до резидентності господарюючих суб'єктів).

Література:

1. Шнирков О.І. Міжнародні економічні відносини: конспект лекцій / О.І. Шнирков, Р.О. Заблоцька. — [3-е вид.]. — Дніпропетровськ, 2012. — 256 с.
2. Schoeck H. Central Planning and Neomercantilism / H. Schoeck, J.W. Wiggins. — New York: D. van Norstrand Company Ltd, 1964. — 239 p.
3. Hettne B. Neo-Mercantilism: What's in a Word? [Electronic resource] / B. Hettne. — Mode of access: <http://rossy.ruc.dk/ojs/index.php/ocpa/article/view/3924/2090>
4. Hunt E.K. History of Economic Thought: A Critical Perspective / E.K. Hunt, M. Lautzenheiser. — London, New York: M.E. Sharpe, Inc., 2011. — 610 pp.
5. Reich R.B. The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism / R.B. Reich. — New York: Knopf, 1991. — 331 pp.
6. Cohen B.J. Crossing Frontiers: Explorations In International Political Economy (Political Economy of Global Interdependence) / B.J. Cohen. — London: Routledge, 1991. — 336 pp.
7. Raza W. The Liberalization of Trade in Services: Implications for Public Services in the EU? [Electronic resource] / W. Raza. — Mode of access: <http://regulation.upf.edu/utrecht-08-papers/wraza.pdf>
8. Atkinson R. Innovation Economics: The Race for Global Advantage / R. Atkinson, S.J. Ezell. — New Haven, CT: Yale University Press, 2014. — 440 pp.
9. Schmukler S.L. International Financial Integration Through Equity Markets: Which Firms from Which Countries Go Global? [Electronic resource] / S.L. Schmukler, S. Claessens. — Mode of access: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/International-Financial-Integration-Through-Equity-Markets-Which-Firms-from-Which-Countries-20990>
10. U.S. Net International Investment Position: End of Third Quarter 2012 [Electronic resource]. — Mode of access: <https://bea.gov/newsreleases/international/intinv/2013/intinv412.htm11>
11. Official website of Bureau Of Economic Analysis [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.bea.gov/>
12. Kobrin S.J. Private Political Authority and Public Responsibility: Transnational Politics, Transnational Firms, and Human Rights [Electronic resource] / S.J. Kobrin. — Mode of access: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.702.3117&rep=rep1&type=pdf>
13. Kobrin S.J. Globalization, Transnational Corporations and the Future of Global Governance [Electronic resource] / S.J. Kobrin. — Mode of access: <https://www.colorado.edu/AmStudies/lewis/ecology/globalgov.pdf>
14. Gereffi G. The New Offshoring Of Jobs And Global Development / G. Gereffi. — Geneva: International Labour Office, 2005. — 65 pp.
15. Mays K. The Cars.com American-Made Index [Electronic resource] / K. Mays. — Mode of access: <https://www.cars.com/articles/the-carscom-2017-american-made-index-1420695680673/>

[/www.cars.com/articles/the-carscom-2017-american-made-index-1420695680673/](https://www.cars.com/articles/the-carscom-2017-american-made-index-1420695680673/)

16. Official website of Toyota Motor Co [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.toyotaglobal.com/company/profile/in_the_world/pdf/2013/databook_en_2013.pdf

References:

1. Shnyrkov, O.I. and Zablots'ka, R.O. (2012), Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: konspekt lektsiy [International economic relations: a summary of lectures], Dnipropetrovs'k, Ukraine.
2. Schoeck, H. (1964), Central Planning and Neomercantilism, D. van Norstrand Company Ltd, New York, US.
3. Hettne, B. (2014), "Neo-Mercantilism: What's in a Word?", available at: <http://rossy.ruc.dk/ojs/index.php/ocpa/article/view/3924/2090> (Accessed 20 January 2018).
4. Hunt, E.K. and Lautzenheiser, M. (2011), History of Economic Thought: A Critical Perspective, M.E. Sharpe, Inc, London, New York, UK, US.
5. Reich, R.B. (1991), The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism, Knopf, New York, US.
6. Cohen, B.J. (1991), Crossing Frontiers: Explorations In International Political Economy (Political Economy of Global Interdependence), Routledge, London, UK.
7. Raza, W. (2007), "The Liberalization of Trade in Services: Implications for Public Services in the EU?", available at: <http://regulation.upf.edu/utrecht-08-papers/wraza.pdf> (Accessed 24 January 2018).
8. Atkinson, R. and Ezell, S.J. (2014), Innovation Economics: The Race for Global Advantage, Yale University Press, New Haven, CT, US.
9. Schmukler, S.L. and Claessens, S. (2016), "International Financial Integration Through Equity Markets: Which Firms from Which Countries Go Global", available at: www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/International-Financial-Integration-Through-Equity-Markets-Which-Firms-from-Which-Countries-20990 (Accessed 26 January 2018).
10. The official site of Bureau Of Economic Analysis (2013), "U.S. Net International Investment Position: End of Third Quarter 2012", available at: <https://bea.gov/newsreleases/international/intinv/2013/intinv412.htm11> (Accessed 26 January 2018).
11. The official site of Bureau of Economic Analysis (2017), available at: <https://www.bea.gov/> (Accessed 27 January 2018).
12. Kobrin, S.J. (2009), "Private Political Authority and Public Responsibility: Transnational Politics, Transnational Firms, and Human Rights", available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.702.3117&rep=rep1&type=pdf> (Accessed 27 January 2018).
13. Kobrin, S.J. (2008), Globalization, Transnational Corporations and the Future of Global Governance, available at: <https://www.colorado.edu/AmStudies/lewis/ecology/globalgov.pdf> (Accessed 27 January 2018).
14. Gereffi, G. (2005), The New Offshoring Of Jobs And Global Development, International Labour Office, Geneva, Switzerland.
15. The official site of Ford Motor Company (2014), available at: <http://corporate.ford.com/content/dam/corporate/en/investors/reportsand-filings/Annual%20Reports/2014-ford-annual-report.pdf> (Accessed 28 January 2018).
16. Mays, K. (2017), "The Cars.com American-Made Index", available at: <https://www.cars.com/articles/the-carscom-2017-american-made-index-1420695680673/> (Accessed 25 January 2018).
17. The official site of Toyota Motor Co (2013), available at: http://www.toyotaglobal.com/company/profile/in_the_world/pdf/2013/databook_en_2013.pdf (Accessed 28 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018 р.